

A főrendiház örökös jogú tagsága az 1885. évi reform után¹

A reform következtében 1885 szeptemberének végén már új szabályok alapján, részben új összetétellel került egybehívásra a főrendiház. A korábbiakhoz képest immáron nem kaptak meghívót a vármegyék élén álló főispánok, valamint – a nádorfehérvári és a tinnini kivételével – a címzetes római katolikus püspökök. Ugyanakkor meghívást nyertek a protestáns egyházak eddig mellőzött képviselői, a Királyi Kúria elnöke és másodelnöke, a budapesti királyi ítélőtábla elnöke. (1897. január 1-től csatlakozik majd hozzájuk a királyi közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke is.²) Mellettük a régi gyakorlat szerint, hivatali idejük alatt továbbra is a főrendiház tagjai közé számították a római- és görögkatolikus érsekeket, megyéspüspököket, a görögkeleti egyháznagyokat, a pannonhalmi főapátot, a jászói prépostot és a vránai perjelt. A világi főurak közül pedig az ország zászlóseit, a pozsonyi grófot és a két koronaőr, továbbá a fumei kormányzót.³ A horvát országgyűlés az eddigieknek megfelelően választott képviselőket küldött a főrendiházba.⁴ A felsoroltakon kívül személyre szólóan meghívást kapott az uralkodóház valamennyi teljeskorú főhercege,⁵ a király által élethossziglan kinevezett maximum ötven fő (ilyeneket a korábbi törvények szintén nem ismertek), és az örökletes főnemesség tagjai – amennyiben megfeleltek az előírt vagyoni censzusnak. Az 1885. évi VII. törvénycikk azonban nemcsak vagyoni képesítést írt elő az örökös jogú tagok számára, hanem kimond-

¹ A tanulmány elkészítését az NKFIH 112429 „*A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése*” című pályázata támogatta. Ugyancsak köszönöm az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” címet viselő pályázat támogatását.

² 1896: XXVI. tc. 3. §

³ 1885: VII. tc. 4. § A zászlósurak 1848 és 1918 közötti szerepére és archontológiájára nézve lásd: Ballabás 2016.

⁴ 1885: VII. tc. 1. § d)

⁵ Szabó Dániel szerint „Az 1885-ös reform előtt és után is tagjai voltak a főrendiháznak az uralkodó család nagykorú főhercegei” (Szabó 1999: 97). A valóságban azonban a reformot megelőzően csak azok kaptak közülük meghívást, akik a magyar Szent Korona országainak területén földingatlanlannal bírtak (Szerencs 1893: 1.).

ta azt is, hogy a későbbiekben főnemesi rangra emelkedő személyek csak abban az esetben lehetnek a főrendiház tagjai, ha ezzel az uralkodó – a minisztertanács javaslatára – kifejezetten megadományozza őket.⁶ A nem született magyar állampolgárokat, ugyancsak a minisztertanács ajánlatára, az országgyűlés ruházhatta fel ezzel a joggal.⁷ Az eddig említetteken kívül élethossziglan a főrendiház tagja maradhatott még egyszeri alkalommal megválasztott ötven, a reform végrehajtása következtében (bármilyen okból) kieső személy.⁸

Az örökös jogú tagok száma és különböző szempontok szerinti aránya

Az 1884–1887. évi országgyűlés második ülészakájának kezdetén, 1885. szeptember 26-án 373 meghívott, illetve a tagsági jogcímek közötti átfedések miatt ténylegesen 361 személy foglalhatott helyet a főrendiház padsoraiban. Közöttük 259-en főnemesek voltak, az örökös jogon meghívott tagok száma pedig (a Habsburg főhercegek nélkül, akikre nem vonatkozott a cenzus) 204 fő volt.⁹ Az így vázolt tagsági kör képezi tehát a kiindulópontot a folytatáshoz.

A főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. törvénycikk a következőképpen körvonalazta a tagság nyilvántartásának rendjét: „A főrendiház minden országgyűlés kezdetén, midőn az igazolási eljárás befejeztetett, összes jogosult tagjainak névsorát összeállíttatja és kinyomatja, s egyuttal intézkedik az iránt, hogy az országgyűlés tartama alatt jogosultságot nyert új tagok nevei is, igazoltatásuk után, ezen névsorba fölvétessenek; azoknak nevei pedig, kik a jogosultságot bármely okból állandóan vagy ideiglenesen elvesztették, az ok megjelölése mellett, a névsorból töröltessenek”.¹⁰ Az igazoló bizottság által az országgyűlések megnyitásának idejére összeállított lista, illetve

⁶ Az 1886. évi VIII. törvénycikk 4. §-a szerint az ilyen módon örökös tagsági jogot szerzőket minden országgyűlés utolsó ülészakájában törvénybe kellett iktatni, amelyre ténylegesen négy esetben került sor (1887: XXXIV. tc., 1896: XXXII. tc., 1901: XXII. tc., 1915: VII. tc.). Az 1916–1918-ban főrendiházi tagságot nyertek becikkelyezése már nem történt meg.

⁷ 1885: VII. tc. 2. § c). Erre mindössze négy személy esetében került sor: Wimpffen Szigfrid és Simon, Trauttenberg Frigyes (1904: XIII. tc.), valamint Woracziczky János (1914: XXVI. tc.).

⁸ 1885: VII. tc. 25. § Az 1885. május 15-én lezajlott főrendiházi választás eredményeképpen a tagsági jogát élete végéig megtartó 50 főrend között ott találjuk Kubicza Pál trencsényi és Szmrecsányi Dáriusz árvai főispánt, valamint Majer István stagnói és Rónay Jácint skutari címzetes püspököket is (Főrendiházi napló 1884–1887. 1. kötet 300.).

⁹ Lásd „A főrendiház 1885. évi reformja és a magyar főnemesség létszáma” című tanulmányt ebben a kötetben.

¹⁰ 1885: VII. tc. 21. §

ennek folytatólagos kiigazításai az eddigi gyakorlatnak megfelelően a továbbiakban is megjelentek az Irományok köteteiben. Az igazolási esetek alkalmankénti jegyzőkönyvezése és közzététele mellett a tagság naprakész igénnyel vezetett nyilvántartásáról a főrendiház 1886. január 30-án elfogadott házszabálya rendelkezett,¹¹ amely alapján az igazoló bizottság február 8-i ülésén határozott a végrehajtás mikéntjéről.¹² „A főrendiház tagjainak Nyilvántartó Könyve” címet viselő vaskos kötetbe minden országgyűlési ciklus elején, új fejezetet nyitva, bevezették a főrendiház tagjainak aktuális listáját, amiről később – a megfelelő magyarázó szöveg kíséretében – lehúzták az időközben kiesett tagokat, illetve a lajstrom végére folytatólagosan beiktatták az adott országgyűlés megnyitása után királyi levelet nyert személyeket. Ugyanebben a kötetben külön nyilvántartást vezettek – szintén országgyűlési ciklusonként – a tagsági jogok megszűnéséről, szüneteléséről és feléledéséről, valamint a halálozásokról.¹³ Ez a forrás fontos, de önmagában nem elégséges segédlet a főrendek adatbázisának összeállításához. A kisebb-nagyobb hiányok és következetlenségek mellett ki kell emelnem, hogy a jegyzéket az újjászervezett főrendiház működésének megkezdése után fél évvel kezdték csak vezetni, így a reformot követő első (csonka) ciklusra vonatkozóan kevésbé használható. 1913 elején pedig abbamaradt a nyilvántartás folyamatos kiegészítése. Egyedül az elhalálozott főrendek listáját aktualizálták utóbb 1915 nyaráig.¹⁴ Emiatt a Nyilvántartó Könyv mint alapvető forrás mellett bevontam a kutatásba a főrendiház igazoló bizottságának jegyzőkönyveit,¹⁵ valamint a ház Naplóit és Irományait is. Az említett források mellett számos egyéb, a nyilvánosság tájékoztatását szolgáló munkában is közzétételre került a főrendiház tagjainak éppen aktuális névsora.¹⁶ Ezek közös jellemzője azonban, hogy csak egy-egy, konkrét dátumhoz sokszor nem is köthető időmetszetben közlik az egyébként folyamatos változásban lévő tagságot.

¹¹ Szerencs 1893: 162–164.

¹² MNL OL K 3 – Főrendiház – Elnöki iratok – 85. csomó 133–134.

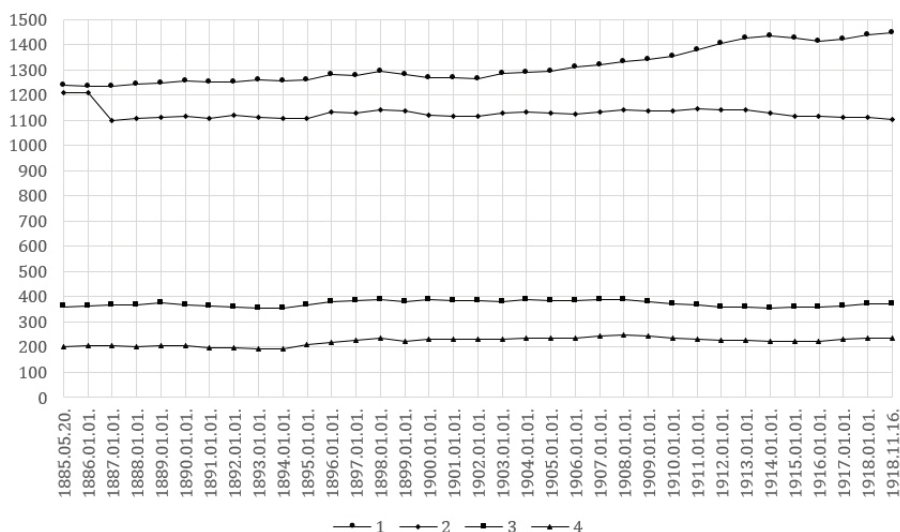
¹³ MNL OL K 4 – Főrendiház – Általános iratok – 84. kötet

¹⁴ MNL OL K 4 – Főrendiház – Általános iratok – 84. kötet 348., 646–650.

¹⁵ MNL OL K 3 – Elnöki iratok – 72–86. csomó. Az igazoló bizottság jegyzőkönyveit rendszerint megjelentették a Főrendiházi Irományok köteteiben is.

¹⁶ A főrendiház tagjainak rövid életrajzait tartalmazó első országgyűlési almanach 1887-ben látott napvilágot Halász Sándor szerkesztésében. Ezt a korszakunk folyamán országgyűlési ciklusonként követte egy-egy, eleinte Sturm Albert által szerkesztett, majd később az ő nevével fémjelzett kötet. Emellett 1906-ban és 1910-ben más vállalkozások is megjelentették a maguk almanachját. Rendszertelenül, de az almanachoknál általában sűrűbb időközönként jelent meg hivatalos kiadásban a főrendiház név- és lakjegyzéke, amely a főrendek felsorolása mellett azok állandó lakóhelyéről és budapesti tartózkodási helyéről is információkat közölt. A Magyarország Tiszti Cím- és Névára évente megjelenő kötetei szintén tartalmazzák a főrendiházi tagok névsorát.

A fenti adatok birtokában nézzük meg tehát, hogy hány tagja volt a reform utáni főrendiháznak, ebből mennyien voltak örökös jogú tagok, illetve ezek az adatok hogyan viszonyulnak a korszakban élő nagykorú főnemesek létszámához. Első lépésként az adatbázisomban szereplő, 1885. május 20. és 1918. november 16. között élő 6877 magyar főnemes személyből kiválasztottam a 24 éven felüli férfiakat.¹⁷ Ehhez az életkor tekintetében viszonyítási alapnak a két említett időpontot, valamint a köztük lévő évek január 1-jét tekintettem. A 3684 férfi közül 3633 fő (98,6%) születési időpontja ismert számomra (3413 személyé napra pontosan, 220 fő esetében csak az év). A pontos születési dátummal bíró főnemeseknél korévvel, azaz a betöltött életkorral számoltam, a többiekénél pedig a születési és a tárgyévközti különbséget vettem. A 1. ábra 1. vonaldiagramján az ő létszámuk alakulása látható.

1. ábra

A nagykorú magyar főnemesek és a főrendiház tagjainak száma (1885–1918)

- (1) 24 éven felüli főnemes férfiak
- (2) A főrendiházi tagság elvi jogával rendelkező 24 éven felüli főnemes férfiak
- (3) A főrendiház tényleges tagsága
- (4) Örökös jogú magyar főnemes tagok

¹⁷ A magyar főnemesség fogalmáról, létszámáról és a felhasznált forrásokról bővebben lásd „A magyar főnemesség társadalomtörténete a dualizmus korában. Szakirodalmi előzmények és az elmúlt évek új kutatási eredményei” című tanulmányt ebben a kötetben. A kutatás módszertanáról és az adatbázisról részletesen lásd: Ballabás 2018. 17–27.

A vizsgált időszakban élő nagykorú főnemes férfiak száma a kezdeti 1239 főről a korszak végére 1446 főre (116,7%) emelkedett. Csakhogy korántsem minden 24 éven felüli (a vagyoni cenzusnak egyébként megfelelő) főnemes férfi kaphatott királyi meghívólevelet. Az a folyamat, amelynek révén a főnemesi cím és a főrendiházi tagsági jog végleg elvált egymástól, három szakaszban zajlott le. Először 1840-ben fordult elő, hogy 17 frissen honosított személytől kifejezetten megtagadták a személyes törvényhozói jogokat.¹⁸ Ők és a leszármazottaik tehát – 1885 tavaszán 29 fő – eleve nem jöhettek szóba a főrendiház tagjaként. A második lépést a főrendiházi tagságra jogosult „családok” törvénybe iktatása jelentette 1886-ban. Pontosabban szólva most azok érdekeseke a számunkra, akik valamilyen oknál fogva kimaradtak az 1886. évi VIII. törvénycikkből. Ők ugyanis a továbbiakban már nem tartoztak a meghívóra jogosultak közé. Bár a tévedésből hiányzók előtt nyitva állt a jogorvoslat lehetősége, de ezzel az idők folyamán mindössze ketten éltek: az 1896. évi XXXI. törvénycikk alapján pótlólag beiktatást nyert a Thoroczkaik bárói ága és a muraniczi Horváth nemzetség, melyeket a törvény indoklása szerint annak idején a névjegyzék összeállítói kihaltak vélték.¹⁹ Az 1886. március 22-én szentesített törvényből hiányzó 31 nemzetség többsége azonban, úgy tűnik, már elviekben sem tartott igényt a főrendiházba való meghívásra.

Végül a harmadik, a hatását folyamatosan is éreztető stádiumot maga a főrendiház reformja jelentette. Az ekkor hozott szabályok szerint az új főnemesi rangemelésekkel már nem járt együtt automatikusan a főrendiházi tagság joga is. Ezt külön (részben utólagosan) adományozta az uralkodó: az 1885 és 1918 közötti időszakra eső 232 rangemelés kedvezményezettjei közül 50 fő (21,6%) részesült ebben a kegyben, ellenben 182 személy (78,4%) nem kapott meghívást a törvényhozás második kamarájába.

¹⁸ Az országgyűlés általi honosítások három évszázados történetében mindössze 13 személynél említik a törvények (1715: CXXX. tc., 1723: CXXIII. tc., 1723: CXXIV. tc., 1729: XLVI. tc., 1840: XLVI. tc., 1840: XLVII. tc.) a diétákon való személyes részvétel jogát. A gyakorlatban azonban azok is megjelenhettek, akiktől honosításuk alkalmával nem tagadták meg ezt a jogot. A főrendiházi reform végrehajtását előkészítő 21 tagú bizottság szerint „A mi a honfűsítettakat illeti, törvény alapján csak azon családok tarthatnának igényt a jegyzékbe való felvételre, melyeknek honfűsítése az ülés és szavazati jog becikkelyezése mellett történt. Azonban királyi kegyelem folytán számosan nyertek meghívót az ülés és szavazati jog külön becikkelyezése nélkül honfűsítettak sorából is, sőt egyes családok meghívására rendszeres gyakorlat fejlett ki. A hazai jogfejlődésben pedig a szokás törvényerővel bírván, a rendszeres meghívások folytán ezen családok jogosultságát kétségbe vonni nem lehetet” (MNL OL K 587 1. csomó – A. 1–2.). Velük szemben 1840-ben 17 személytől (14 nemzetségtől) *expressis verbis* megtagadták a személyes törvényhozói jogokat (1840: XLIX. tc., 1840: LI. tc., 1840: LIII. tc.).

¹⁹ Képviselőházi Irományok 1892–1896. 36. kötet 142.

²⁰ A táblázatban közölt adatok mindig a tárgyév egészére vonatkoznak. Az egyetlen kivétel az

	Örökös főrendiházi tagsági jog adományozása			Főnemesi rangemelés	
év ²⁰	gyakoriság	kumulált gyakoriság	kumulált százalék	kumulált gyakoriság	kumulált százalék
1885	6	6	12	6	2,5
1886	2	8	16	8	3,4
1895	12	20	40	35	15
1896	5	25	50	43	18,5
1897	3	28	56	49	21,1
1899	2	30	60	51	21,9
1902	3	33	66	61	26,2
1904	2	35	70	76	32,7
1905	1	36	72	91	39,2
1907	2	38	76	98	42,2
1910	2	40	80	128	55,1
1911	2	42	84	140	60,3
1914	2	44	88	180	77,5
1916	5	49	98	196	84,4
1918	1	50	100	232	100

2. ábra

Az örökös főrendiházi tagsági jog és az új főnemesi rangemelések adományozásának időbeli megoszlása 1885 után

Az örökös főrendiházi tagsági jogok adományozása sem időben, sem a rangemelésekhez viszonyítva nem volt egyenletes. A 2. ábra alapján a főrendiházba szülő belépőt eleinte bőkezűbben adományozták: az 1885 és 1918 között eltelt 33 évnyi időszaknak már az első harmadában gazdára talált a tagsági jogok fele, az időszak felénél pedig a kétharmada. Ugyanebben az időpontban még minden második rangemelésben részesült személy elmondhatta magáról, hogy a főrendiházi jelenlétre is jogot kapott, míg 1918 őszén már csak minden negyedik-ötödik új főnemes büszkélkedhetett ezzel a kiváltsággal. Az 1. ábra 1. és 2. vonaldiagramját összevetve megállapítható, hogy a reform idején a nagykorú magyar főnemes férfiak 97,7%-a (1210 fő) lehetett volna jogosult a főrendiházi meghívóra. Ez az arány az említett 1886-os törvény hatására 89,1%-ra csökkent, ami a 20. század elejéig szinte változatlan maradt. (1902-ben 88,2% volt a jogosultak aránya.) Ettől kezdve viszont – a főnemesi rangemelések rohamosan növekvő száma, illetve ezzel párhuzamosan az örökös főrendiházi tagsági jog egyre ritkább adományozása miatt – látványosan eltávolodott egymástól a két görbe: 1918 őszén a nagykorú magyar főnemes férfiaknak már csak a 76,1%-a (1101 fő) bírt személyes törvényhozó jogokkal. Vagyis a korszakunk végén a megfelelő életkori csoportba tartozó főnemesek közel negyede akkor sem

1885. esztendő, amikor csak a reform utáni időszakot vettem figyelembe.

kaphatott meghívást a főrendiházba, ha esetleg rendelkezett a szükséges mennyiségű földbirtokkal.

A főnemesi cím és a főrendiházi tagság egymástól való elválása mellett elvileg korlátozó tényezőt jelenthetett még az a szabály, amely választás elé állította a más államok törvényhozásában is érdekeltet: ők csak abban az esetben lehettek az újjászervezett magyar főrendiház örökös jogú tagjai, ha 1885. július 1-ig, vagy a 24. életévük betöltése után hat hónapon belül „egyszer s mindenkorra” szólán kizárólagossági nyilatkozatot tesznek erre vonatkozóan.²¹ Tóth-Barbalics Veronika kutatásai szerint 1885 tavaszán 21 olyan személy élt, aki a magyar főrendiház mellett az ausztriai törvényhozás valamelyik házában is érdekelt volt. Közülük egyedül herceg Windischgrätz Alfréd tett optálási nyilatkozatot, lemondva ezzel a főrendiházi tagságáról. Hat társát pedig (herceg Metternich Richárdot, gróf Chotek Ottót, gróf Lamberg Ferencet, gróf Mittrowszky Wladimirt, gróf Trauttmannsdorf Nándort és gróf Waldstein Ernőt) 1885 őszén az igazoló bizottság zárta ki a főrendek sorából. Ez a hét személy kellően nagy magyarországi földbirtokkal rendelkezett ahhoz, hogy meghívást nyerhessen a főrendiházba. A többieket viszont, akik eleve hiányoztak a cenzust teljesíteni képes főnemesek listájából, nem háborgatták ebben az ügyben. Velük szemben ekkor kifejezetten a magyar főrendiház mellett nyilatkozott herceg Lobkowitz Rudolf vezérőrnagy, valamint az olasz szenátus tagjaként is számon tartott herceg Odescalchi Líviusz. Az 1885 utáni teljes időszakot tekintve viszont mindössze egy esetet talált Tóth-Barbalics az optálásra: 1902-ben gróf Kinsky Ferenc lemondott a magyar főrendiházi tagság lehetőségéről. Végeredményében tehát megállapítható, hogy a reform ezen része nem került következetesen végrehajtásra. Életszerűtlen kíváncsi volt ugyanis, hogy a politikai pályájuk elején álló fiatal emberek olyan életkorban döntsének az egyik vagy másik állam törvényhozása mellett, vagyis zárják ki magukat örökre valamelyikből, amikor alkalmasint még egyiknek sem voltak a tagjai.²²

A főrendiházi tagként elvileg szóba jöhető személyek köre után nézzük meg azt is, hogy a vizsgált időszakban ténylegesen hány tagja volt az országgyűlés második kamarájának, s ezen belül hogyan alakult a vagyoni cenzusnak megfelelni képes örökös jogú tagok száma és aránya. Az 1. ábra 3. vonaldiagramja szerint az 1885. szeptember 26. és 1918. november 18. közötti korszakot tekintve a tagság teljes létszáma 353 (1894. és 1914. január 1.) és 390 (1898. január 1.) fő között mozgott. A vizsgált adatpontokat tekintve átlagosan 371,4 tagja volt a háznak. Ezen ingadozás mellett összességében nézve meglehetősen állandóságot mutatott az országgyűlés megreformált második kamarájának taglétszáma, amely a kezdeti 361-ről mindössze 370 főre

²¹ 1885: VII. tc. 2. § b)

²² Tóth-Barbalics 2017c: 195–205.

növekedett a vizsgált időszakban. A képet tovább árnyalhatja, ha a tagság kategóriánkénti összetételét és ezek változását is megnézzük.

A főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. törvénycikk öt különböző jogcímen adott lehetőséget a jelenlétre:

1. Örökös jogon kaptak meghívást az uralkodóház főhercegei és a vagyoni képesítéssel bíró főnemesei.
2. Méltóság vagy hivatal alapján foglaltak helyet a főrendiházban az ország zász-
lósai (10 fő), a pozsonyi gróf, a két koronaőr, a fumei kormányzó, a Királyi Kúria elnöke és másodelnöke, a budapesti királyi ítélőtábla elnöke. Az egyháziak közül pedig a latin és görög szertartású római katolikus érsekek és megyéspüspökök (29 fő), a nándorfehérvári és a tinnini címzetes püspök, a pannonthalmi főapát, a jászói prépost, a vránai perjel, a görögkeleti egyháznagyok (10 fő), az evangélikus, a református és az unitárius egyház képviselői (13 fő). Amennyiben minden pozíció be volt töltve, akkor ez maximálisan 74 személyt jelentett. Az imént felsoroltak mellett 1897-től a királyi közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke is helyet kapott a főrendiházban.²³
3. A tagság megszerzésének harmadik lehetőségét az uralkodó általi élethossziglani kinevezés jelentette. A törvény rendelkezésének megfelelően ezek száma kezdetben 30 fő lehetett, amely létszám fokozatosan, évenként 5 kinevezettel számolva legfeljebb 50 főre növekedhetett.
4. A horvát országgyűlés három főt küldhetett a főrendiházba.
5. Végül átmeneti intézkedésként szintén élethossziglan kapott meghívást a reform következtében a főrendiházat elhagyni kényszerülő tagok közül 50 fő.

A fentiek értelmében a méltóság vagy hivatal alapján jelenlévők, illetve a horvát képviselők száma lényegében adott volt, amit csak az esetlegesen üresedésben lévő állások befolyásoltak időlegesen. Ehhez képest a többi kategóriára tagsága az adott törvényi keretek között többé-kevésbé rugalmasan változhatott. Az uralkodó által élethossziglani kinevezésben részesített személyek az újjászervezett főrendiház megalakulásakor ténylegesen 29-en voltak, mivel az ugyancsak kinevezett Ordódy Pál volt közmunka- és közlekedésügyi miniszter időközben elhunyt.²⁴ A törvényben rögzített maximumot 1894 folyamán érte el először a számuk. (Erre történetesen nagy szüksége is volt a kormánynak – de erre majd a későbbiekben még visszatérek.) Az évente kinevezhető tagok számának limitált volta miatt vi-

²³ 1896: XXVI. tc. 3. §

²⁴ Főrendiházi Irományok 1884–1887. 3. kötet 2. 170. szám

szont egyáltalán nem magától értetődő, hogy ezt a létszámot folyamatosan fenn lehet tartani. Először 1907-ben fordult elő, hogy a kinevezések szinte teljes elmaradása miatt érzékelhetően csökkent az állomány létszáma.²⁵ Ezt a következő esztendőben a kedvezően alakuló halálozási adatoknak köszönhetően még sikerült kompenzálni,²⁶ így az év végén 49 élő kinevezett tagja volt a főrendiháznak. 1909-ben azonban a végórát élő Wekerle-kormány már egyáltalán nem nevezetett ki új tagokat, ellenben az év folyamán elhunyt 5 fő, akiket 1910 nyaráig további 3 fő követett a sírba, egy személy pedig országgyűlési képviselővé választása miatt mondott le a tagsági jogáról. Hiába intézkedett tehát a Khuen-Héderváry-kormány az év októberében a maximálisan lehetséges öt személy kinevezéséről, ezzel még mindig öt fős elmaradásban volt a komplett létszámhoz képest, amit majd csak 1915 folyamán sikerül ledolgozni. Az élethossziglan kinevezett tagok számában megfigyelhető hullámvázhoz képest az élethossziglan választott tagok száma értelemszerűen folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, hiszen ők nem rendelkeztek utánpótlással. Ugyanakkor az országgyűlési képviselőség, amelyre számos példa volt a körükben, az örökös tagokhoz hasonlóan náluk nem jelentett kizáró akadályt, hanem csak a főrendiházi tagsági jog gyakorlásának szünetelését eredményezte.²⁷ Az élethossziglan választott tagok közül így elhalálozással, esetleg lemondással lehetett kikerülni.²⁸ Az 1885. szeptember 26-án 50 főt kitevő csoportból még abban az évben elhunyt egy személy, majd az évtized végéig további 8 fő. Az 1890-es években 14, az új évszázad első évtizedében 7, az 1910-es években pedig 8 fő távozott a választott tagok sorából. 1918. november 16-án már csak tizenketten voltak életben.

Az élethossziglan kinevezettekkel szemben a főrendiház örökös jogú tagjainál elvileg nem volt felső korlátja a létszám növekedésének. E csoportot azonban érdemes kettéválasztanunk. Noha a törvény betűje szerint „a felsőges uralkodóház teljeskorú főhercegei” is ezen a jogcímen kerültek meghívásra, nekik nem kellett megfelelniük a census által támasztott vagyoni követelményeknek.²⁹ A korszak elejét és végét tekintve egyaránt 20-20 Habsburg főherceget találunk a törvényhozás második kamarájában, akiknek a létszáma a szélsőségeket tekintve 23 (1889. január

²⁵ 1907-ben 1 fő került kinevezésre, 6 fő elhalálozott

²⁶ 1908-ban 5 fő került kinevezésre, 1 fő elhalálozott

²⁷ 1885: VII. tc. 25. §

²⁸ Utóbbira mindössze egy példa volt az idők során: Esterházy Pál Antal herceg 1894 tavaszán a vagyoni képesítést megszerezve átsoroltatott az örökös jogú tagok közé.

²⁹ 1885: VII. tc. 2. § Emellett lényeges különbség még, hogy az uralkodóház főhercegei már a 18. életévük betöltésével teljeskorúak lettek (Szerencs 1893: 7).

1.) és 13 (1917. január 1.) fő között ingadozott. Mellettük az örökös jogú tagok döntő hányada a főnemességből került ki. A kormány már a reform előkészítése során megpróbálta megbecsülni annak várható hatását, illetve, amint az a Tisza Kálmán által 1884. október 20-án beterjesztett törvényjavaslat indoklásában olvasható, egyenesen az ideálisnak tekintett létszámhoz igazították a census mértékét: „az adótétel azon szempontból állapított meg, hogy az örökösödés jogán tagok száma körülbelül 250-et tegyen, s az elhalálozás és nagykorúvá tétel, valamint a vagyoni helyzet változásához képest ezen számhoz álljon közel”.³⁰ Néhány hónappal később viszont, a javaslat országgyűlési vitája során, már árnyaltabban fogalmazott Tisza: „A 250-es szám – úgy van, azt hiszem az indoklásban is, úgy mondtam én is mindenütt – az, mely esetleg maximuma lehet az én contemplatióm szerint az örökös tagoknak. Az én adataim szerint az örökös tagok száma ma 220 körül lesz”.³¹ A vagyoni képesítéssel bíró nagykorú főnemes férfiak listájának összeállítása az 1885. évi VII. törvénycikk rendelkezése szerint ugyanarra a 21 tagú bizottságra hárult, amely a tagságra elvileg jogosult „családok” névsorát is megállapította. Az 1885. május 3-án és 5-én lezajlott tanácskozás során a miniszterelnök által beterjesztett listából kiindulva, azt a vagyoni, életkori és a főrendiházi tagságra való jogosultság egyéb szempontjai szerint felülvizsgálva³² alakult ki az a 201 tételt tartalmazó névjegyzék, amelyet május 19-én hozott nyilvánosságra a hivatalos lap.³³ Az utólagos felszólamlásokat és a következő hónapok halálozási adatait is figyelembe véve, ahogy korábban láttuk, végül is 204 igazolt örökös jogú főnemes tagja volt szeptember 26-án a főrendiháznak. Bár ez utóbbi időpont vonatkozásában nem bizonyult helytállónak, a korszak egészét tekintve mégsem áll távol a valóságtól a Tisza által prognosztizált létszám. Az örökös jogú főnemes tagok maximuma ugyanis ténylegesen 248 fő volt (1908. január 1.),³⁴ míg átlagosan 223 személy tartozott ebbe a körbe. Végül a főrendiház üléseinek berekesztése idején 237 örökös joggal regisztrált főnemes tagja volt az országgyűlés második kamarájának. E főbb sarokpontok rögzítése mellett érdemes megvizsgálni a létszám alakulásában megfigyelhető tendenciákat és az ezek mögött sejtethető okokat is.

³⁰ Képviselőházi Irományok 1884–1887. 1. kötet 144. 9. szám

³¹ Képviselőházi napló 1884–1887. 4. kötet 109. 1882. február 12.

³² MNL OL K 587 1. csomó - A

³³ Budapesti Közlöny: 1885. május 19. 4–5.

³⁴ A legalacsonyabb létszámot, 196 főt, 1893. és 1894. január 1-jén rögzítettem.

Az örökös jogú tagság létszámát befolyásoló tényezők

A magyar főnemesség egy jelentős része, ahogy az 1. ábrán is láttuk, nem volt jelen a reform utáni főrendiházban. E kérdéssel kapcsolatban 1987-ben Vörös Károly publikált alapvető és azóta is sokat idézett tanulmányt.³⁵ Megállapítása szerint az ekkor törvénybe iktatott 3000 forintos vagyoni census³⁶ következtében láthatóvá vált, hogy „a magyarországi főnemesség családjai több mint felének, 55%-[á]nak, tagjai 70%-ának ingatlan birtoka 1885-re már nem nyújt 3 ezer forinton felüli adónak megfelelő jövedelmet”.³⁷ Jelen esetben azonban nem az idézett (egyébként vitatható érvényű³⁸) arányok a lényegesek. A tanulmány fő mondanivalója ugyanis abban összegezhető, hogy a főrendiházi reform eredménye és a főnemesség földbirtokviszonyai szoros összefüggésben állnak egymással, mintegy átkonvertálhatók egymásra. Vörös és a nyomdokain járó szakirodalom logikája szerint a távol lévők azért hiányoznak a megreformált főrendiházból, mert nem rendelkeznek a törvényben megkívánt vagyoni képesítéssel.³⁹ E felfogás szerint az örökös jogú tagság létszámát alapvetően a földbirtokviszonyokban bekövetkezett változások és a demográfia folyamatok szabályozzák: egyesek elveszítik a birtokaikat, mások talán szerencsésen földingatlanhoz jutnak, az elhunytak helyébe pedig az örökösök generációjának képviselői lépnek, léphetnek. Vagyis egyfajta természetes cserélődés alakítaná a census alapján meghívott főrendek állományának személyi összetételét. Mindemellett a korszak hazai földbirtokviszonyaival foglalkozó szakirodalomból az is tudható, hogy a főnemesi nagybirtokosok helyzete sokat romlott ebben az időszakban. Bár e folya-

³⁵ Vörös 1987.

³⁶ A főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. törvénycikk rendelkezése szerint a továbbiakban csak azok a nagykorú magyar főnemes férfiak maradhattak, illetve lehetek a főrendiház tagjai, akik „egyedül vagy velük egy háztartásban élő feleségük és kiskorú gyermekeik vagyonát is odaszámítva, a magyar állam területén oly földbirtoknak telekkönyvi tulajdonosai és hasznélvezői, vagy életfogytiglan hasznélvezői, vagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek az 1885. évre az új földadó kataster alapján megállapított egyenes állami földadója a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztály adójával együtt legalább 3000 frtot tesz osztrák értékben” (1885: VII. tc. 2. §).

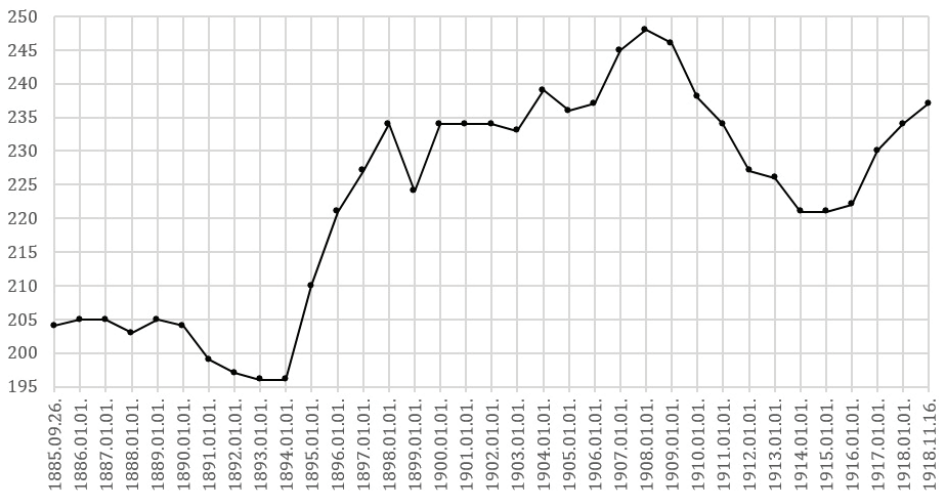
³⁷ Vörös 1987: 403.

³⁸ Lásd „A főrendiház 1885. évi reformja és a magyar főnemesség létszáma” című tanulmányt ebben a kötetben!

³⁹ Gyáni Gábor megfogalmazásában: „A főrendiház 1885-ös reformja (7. tc.) a vagyonosabb, a 3 ezer forint felett adózó főnemesek számára tette csupán lehetővé a testületi tagságot. A születési arisztokrácia (férfi tagjainak) így alig több mint a negyede (!) került be csupán a főrendiházba. Ami jelzi, az arisztokrácia egy része gazdasági értelemben ekkor már tönkrement, vagy legalábbis szerényebb anyagi pozícióba szorult vissza” (Gyáni 2011: 65.).

mat – melynek időzítetttsége még nem kellően tisztázott – természetesen korántsem érintett mindenkit egyformán kedvezőtlenül, a számos egyéni példa azonban mégis a hanyatlás, a főnemesi kézben lévő birtokállomány tendenciaszerű csökkenésének, felaprózódásának összbenyomását kelti.⁴⁰ A főrendiház örökös jogú tagságát vizsgálva tehát a fentiek szerint azt kellene tapasztalnunk, hogy az idő előrehaladtával egyre kevesebben lesznek a cenzusnak megfelelni képes főnemesek. A tényleges adatok viszont mást mutatnak.

A fentebb említett adatok szerint a reformot követően 1885. szeptember 26-ára összehívott főrendiháznak 204 örökös jogon igazolt tagja volt, míg a korszakunk végén, 1918. november 16-án 237 személyből állt az örökös jogú főrendek köre. Érdekes ugyanakkor folyamatában is megvizsgálni a létszámuk alakulását e két időmetszet között.

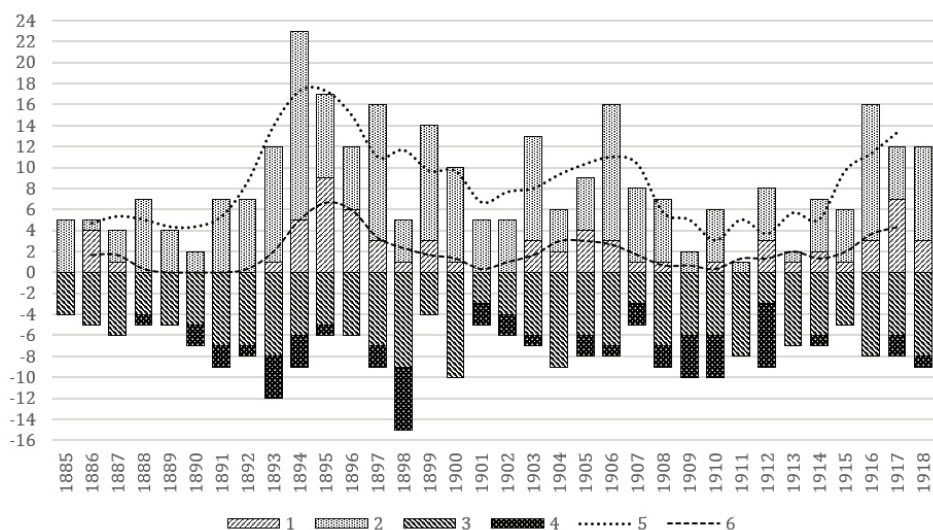

3. ábra

A főrendiház örökös jogú tagjainak száma (1885–1918)

⁴⁰ Kaposi 2014: 168–171.

A főrendiház örökös jogú tagsága az 1885. évi reform után

4. ábra

A főrendiházba érkező és az onnan távozó örökös jogú tagok száma (1885–1918)

- (1) Új örökös jogú tagok a reform után szerzett főnemesi címmel
- (2) Egyéb új örökös jogú tagok
- (3) Halálozás miatt távozó tagok
- (4) Vagyoni képesítés elvesztése, csőd, gondnokság miatt távozó tagok
- (5) 1. és 2. adatsor összegének 3 éves mozgóátlaga
- (6) 1. adatsor 3 éves mozgóátlaga

Az 3. ábrán az örökös jogú főrendek számának alakulása követhető nyomon a vizsgált időszakban. Az ezt kiegészítő 4. ábrán pedig az látható, hogy az egyes években hány új örökös tagot regisztráltak a főrendiházban, valamint különböző okokból kifolyólag mennyien távoztak onnan. Ezek egyenlege határozza meg az előbbi diagram vonalvezetését. A távozó örökös jogú főrendek oldalát nézve a következő distinkciókat tettem:

- A főrendiházi tagságnak 206 esetben az illető halála vetett véget (4. ábra 3. adatsor).

- Az 1885. évi VII. törvénycikk jókora eufemizmussal megfogalmazott szövege szerint „Nem szűnik meg a jog, de szünetel annak gyakorlata” azoknál, akik a politikai jogaik felfüggesztésére ítéltettek, csőd vagy gondnokság alatt állnak, valamint akik elvesztették a vagyoni képesítésüket.⁴¹ (Ez a „szünetelés” az esetek döntő többségében valójában életfogytig tartott, azaz csak kevesen kerültek vissza az érintettek közül örökös tagként a főrendiházba.) A politikai jogok felfüggesztésére nem találtam példát a kérdéses főrendek körében. Csőd alá az idők során kettő, gondnokság alá pedig öt személy került. Birto-kainak elvesztése miatt 45 főnek kellett távoznia a főrendiházból (4. ábra 4. adatsor).

A fenti ábrák adatsoraiban nem szerepel az országgyűlés két háza között megfigyelhető folyamatos jövés-menés. A törvény alapján ugyanis egy képviselővé választott örökös jogú főrendnek nem szünetel/szűnik meg a tagsági joga, hanem egyszerűen csak „nem gyakorolhatja” azt a képviselői megbízatása alatt.⁴² (Az igazoló bizottság megfogalmazása szerint az illetők a „mandatumok tartamára szabadságolandók”.⁴³ Vagy: „mandátumuk tartamára a főrendiház tanácskozásaiban való részvét kötelessége alól hivatalból felmentendők”.)⁴⁴ Az egyes országgyűlési ciklusok kezdetén az örökös jogú tagokról közzétett hivatalos névsorokban ott szerepelnek ezek a személyek is, feltüntetve a nevük mellett (esetleg külön jegyzékben közölve) a képviselőség tényét. Vagyis az érintett 87 fő (az összes örökös főrend 17,7%-a) a vagyoni cenzusnak megfelelt, ugyanakkor a politikai tevékenységét hosszabb-rövidebb ideig a képviselőházban fejtette ki. Ez jól rámutat a főrendiházi politizálásban rejlő, pontosabban az abból általában hiányzó perspektívákra,⁴⁵ az örökös tagok létszámának alakulását viszont nem befolyásolja.

Az örökös jogú főrendek száma tehát annak megfelelően növekszik vagy csökken a 3. ábra egymást követő adatpontjaiban, hogy a megelőző esztendőben az új tagok, illetőleg a főrendiházból távozók voltak-e többségben. Az újonnan számba

⁴¹ 1885: VII. tc. 11. §

⁴² 1885: VII. tc. 12. §

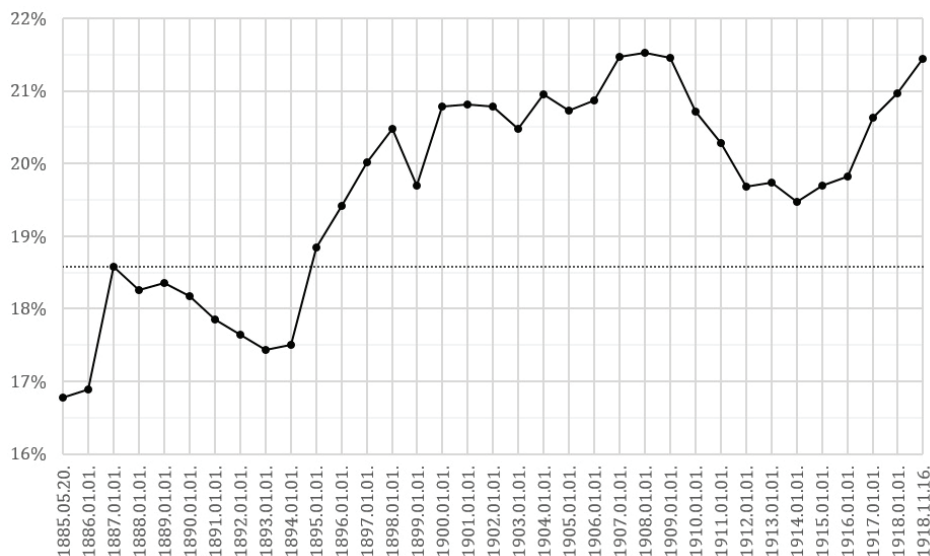
⁴³ Főrendiházi Irományok 1892–1896. 1. kötet 95. 30. szám

⁴⁴ Főrendiházi Irományok 1901–1906. 1. kötet 26. 7. szám

⁴⁵ Mellettük léteztek olyan országgyűlési képviselő főnemesek is, akik bár rendelkeztek a szükséges vagyoni képesítéssel, de a második kamara politikai súlytalansága miatt a főrendiházi tagságra már elvileg sem tartottak igényt (Pap 2014a: 71.). A képviselőházban tevékenkedő főrendekre, azok párthovatartozására és aktivitására újabban lásd: Tóth-Barbalics 2017b: 153–157.

vettek gyakoriságából egy 3 éves mozgóátlagot is számoltam,⁴⁶ amely az ingadozó adatokról a tendenciákra irányítja a figyelmet (4. ábra 5. adatsor). Ennek segítségével arról kaphatunk képet, hogy mely időszakokban nőtt meg az érdeklődés a potenciális örökös tagok részéről a főrendiház iránt, vagy ellenkezőleg, mikor mutatkoztak passzívabbnak ezen a téren. (A két adatsor évre pontosan nem állítható párba, hiszen az utóbbi a távozó főrendek hatását értelemszerűen nem veszi figyelembe. Emellett megemlítenéd még, hogy az igazolási eljárások elhúzódása miatt számolnunk kell némi fáziskéséssel is.) A fentiek szerint 1885 és 1918 között három nagyobb felívelési hullámot figyelhetünk meg az örökös jogú tagság körében: az első és egyben a legnagyobbat az 1890-es évek közepén, a másodikat nagyjából egy évtizeddel később, míg a harmadikat az első világháború éveiben.

Végül érdemes szemügyre venni az örökös jogú főrendiházi tagok magyar főnemességén belüli arányának alakulását is:

5. ábra

*A főrendiház örökös jogú tagjainak aránya
a magyar főnemesség erre feljogosított tagságán belül (1885–1918)*

⁴⁶ Azaz hozzárendeltem minden egyes évhez az aktuális, valamint az egyvel korábbi és az egyvel későbbi évek rangemeléseinek számtani átlagát.

A 5. ábrán az örökös jogú főrendek száma a magyar főnemesség azon nagykorú tagjaihoz viszonyítva került bemutatásra, akik elviekben jogosultak lehettek a királyi meghívólevélre. Ebben az esetben célszerűnek látszik, ha az 1887. év elejét tekintjük kiindulópontnak. Az előző esztendőben tapasztalható nagyobb ugrás ugyanis technikai jellegű, a főrendiházi tagságból az 1886. évi VIII. törvénycikk által indirekt módon kizárt főneméseknek köszönhető. Ekkor tehát a magyar főnemesség 18,6%-a volt a főrendiház örökös tagja. Ez az arány a korszak végére 21,4%-ra emelkedett, miközben itt is visszaköszön a korábban már megtapasztalt hullámzó tendencia. (Az 3. és 4. ábrákkal való összehasonlításnál természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az örökös tagok mellett jelen esetben a tagságra feljogosított nagykorú főnemések számának alakulása is befolyással van a diagram vonalvezetésére.) Mindezeket előrebojtva a továbbiakban arra kívánok rámutatni, hogy milyen okok húzódtak meg a fentiekben körvonalazott jelenség hátterében.

Az a folyamat, amelynek eredményeként a 18. század végére az országgyűlési politizálás fő színtere a rendi diéták alsótáblájára tevődött át,⁴⁷ 1848-ban érte el a végkifejletét. A népképviselési alapra helyezett, s utóbb nevében is ehhez alkalmazkodó országgyűlési kamara ettől kezdve politikailag egyértelműen és végérvényesen meghatározóbbá vált a felsőházzá, majd főrendiházzá átkeresztelt másik kamarával szemben.⁴⁸ Ebben a rendszerben a főrendek csak a képviselőház által előzetesen megvitatott és elfogadott törvényjavaslatokhoz szólhattak hozzá, elfogadva, módosítva vagy esetleg teljesen elvetve azokat.⁴⁹ Utóbbira, ami rendszerint komoly politikai feszültségeket szült, viszonylag ritkán került sor a dualizmus időszakában. Ez történt például akkor, amikor 1884 januárjában a főrendiház leszavazta az izraeliták és a keresztények közötti vegyes házasságot lehetővé tevő törvényjavaslatot.⁵⁰ A reform utáni időszak legnagyobb ilyen jellegű összecsapása pedig az 1890-es években az úgynevezett egyházpo-

⁴⁷ Szijártó 2005: 320–330.

⁴⁸ Szabó 1999: 95.

⁴⁹ Bérenger–Kecskeméti 2008: 345.

⁵⁰ Az 1880-as évek elejére Magyarországon is felerősödő politikai antiszemitizmus hatását hosszabb távon mérsékelni szándékozó célzattal, illetve a zsidóság asszimilációjának elősegítése és emancipációjának kiteljesítése érdekében a kormány egy törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, amely által elhárult volna az akadály az izraeliták és a keresztények közötti vegyes házasságok megkötése elől. A javaslatot az országgyűlési képviselők 1883 májusában megszavazták, azonban a többségében konzervatív nézeteket valló világi főurakból és főpapokból álló főrendiház – a kortársak számára szokatlanul, addig soha nem tapasztalt aktivitást mutatva, a politizáló közvélemény szemében vörös posztónak számító indigenák szavazatait is felhasználva – 1884 januárjában megbuktatta az elképzelést (Szalai 2012: 1321–1323.).

litikai törvények elfogadásához köthető.⁵¹ Azon ritka alkalmak egyikéről van itt szó, amikor rövid időre a főrendiház tevékenysége került a hazai politikai élet fókuszpontjába. Mint ismeretes, 1893 folyamán Wekerle Sándor első kormánya öt törvényjavaslatot terjesztett be a képviselőház elé, amelyek az állam és az egyház szétválasztását, a vallásszabadság megteremtését tűzték ki célul. A vallás szabad gyakorlásáról, az állami anyakönyvezésről, a kötelező polgári házasságkötésről, a vegyes házasságból származó gyermekek vallásáról, valamint az izraelita vallás egyenjogúsításáról szóló javaslatokat a képviselőház rendre elfogadta. A főrendiház azonban heves ellenállást tanúsított. Az elsőként tárgyalás alá vett polgári házasságról szóló törvényt 1894. május 10-én elutasították a főrendek (139 nem, 118 igen), s június 21-én is csak minimális többséggel sikerült elfogadtatni a képviselőház által változtatás nélkül visszaküldött szöveget (128 igen, 124 nem). Október 6-án „határozott többséggel” elutasította a főrendiház a vallás szabad gyakorlatát lehetővé tevő, majd 8-án a recepció törvényjavaslatot (109 nem, 103 igen). Ezzel szemben 9-én név szerinti szavazás nélkül elfogadásra került a gyermekek vallásáról szóló törvény, 10-én pedig személyenként véleményt nyilvánítva az állami anyakönyvezésről szóló javaslat (102 igen, 96 nem). A két, még függőben lévő ügy ismételt megtárgyalására már Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt került sor. 1895. március 23-án végül hozzájárulásukat adták a főrendek a vallásszabadságról szóló törvényhez (127 igen, 112 nem). Az izraelita felekezetet bevett vallássá nyilvánító törvényt viszont csak május 16-án, harmadszori próbálkozásra, az elnök szavazatával sikerült keresztülvinni a főrendiházon (96 igen, 96 nem).⁵²

A főrendiház tagjai közül az egyházpolitikai törvények masszív ellenzői voltak a katolikus és a görögkeleti főpapok, míg a protestáns egyházak képviselői egyértelműen támogatták azok elfogadását.⁵³ Szintén a javaslatok támogatói közé tartoztak, mint a kormány lekötelezettjei, az uralkodó által élethossziglan kinevezett személyek.⁵⁴ A fentebb leírtakból látható azonban, hogy a név szerinti szavazásoknál sokszor minimális számú voks, mindössze néhány fős többség döntött egy-egy javaslat sorsáról. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy az egyházpolitikai vita során mindkét tábor igyekezett aktivizálni a saját szimpatizánsait annak érdekében, hogy végül a saját álláspontja felé billenjen el a mérleg nyelve. A támogató szavazatok növelésének legkézenfekvőbb terepe a főrendiház örökös jogú, a kérdésben megosztott tagsága volt. Mind a kormány, mind az egyházpolitikai reformok ellenzői megpróbálkoztak e csoport befolyásolásával.

⁵¹ Szabó 1999: 98.

⁵² Gergely 1996: 12–25.

⁵³ Gergely 1996: 12–20.

⁵⁴ Tóth-Barbalics 2011: 750.

A kormány részéről adott volt annak az elvi lehetősége, hogy új örökös főrendek kinevezése révén gyarapítsa a támogatóinak számát. Az 1885 és 1918 között örökös tagsági joggal megadományozott személyek körét a közelmúltban Tóth-Barbalics Veronika vizsgálta meg.⁵⁵ Véleménye szerint a tagsági jog elnyerésének hivatalos indokait tekintve Rudolf Kučerának a 19. századi közép-európai nemesítésekkel kapcsolatos meglátása jelenti az értelmezési keretet: a „hangsúlyozott érdemeket egyfajta kísérletnek tekinthetjük az állam részéről, amely egyrészt kijelöli a követendő társadalmi viselkedésformákat, illetve értékeket és megjutalmazza az azt követőket; másrészt már létező viselkedési mintákat helyez előtérbe, ezáltal egyfajta társadalmi normává avatja azokat”.⁵⁶ Ennek megfelelően a nyilvánosság számára is elérhető forrásokban (az uralkodói elhatározások szövegében, az új tagokat becikkelyező törvényekben, az országgyűlési almanachokban) fellelhető indokok többnyire az általánosságok szintjén mozognak: gyakran előfordul például a felmenők kiváló érdemeire történő hivatkozás, az uralkodóházhoz való feltétlen ragaszkodás, a „jó magyar hazafiság”, a „közügyek terén szerzett érdemek” hangoztatása.⁵⁷ Csakhogy mindez nem adhat magyarázatot az örökös jogon élvezett főrendiházi tagság elnyerésének valós indokára. Hiszen olyan sztereotíp érdemekről van itt szó, amelyek bár a külvilág felé példával szolgálhattak és legitimáló erővel bírtak, de általános jellegükből fakadóan a kedvezményezetteknel jóval tágabb kör ismerhetett magára ezek láttán. A királyi elhatározásokban felsorakoztatott magasztos erények mögött tehát a háttérben lennie kellett valami konkrétabb oknak is, ami miatt éppen az adott személy érdemesült a főnemesi rangemelésre és a főrendiházi tagságra.

Kecskeméti Károly megállapítása szerint „A kormány további szavazatokat biztosíthatott magának azzal, hogy öröklődő címet adományozott elegendő adót fizető és politikailag megbízható nagybirtokosoknak”.⁵⁸ Ezt a hatalomgyakorlási technikát a korabeli nyelvzetben „peer-schub”-nak nevezték, egyaránt értve alatta az örökös jogú és az élethossziglan kinevezett főrendek számának politikai okból történő szaporítását. Kendőzetlenül utalt erre a lehetőségre Tisza Kálmán a főrendház reformjára irányuló törvényjavaslátának szövegében: „azon esetre, ha a nehézség a felsőházból is jön, vagy ha éppen a felsőház az, mely ellentétes állást foglal el a képviselőházzal és az annak kebelében többséggel bíró –, a korona bizalmával is dicsekedhető kormánnyal, akkor – ha nem lehet a koronának új tagokat bevinni a felsőházba, nincs alkotmányos mód az összeütközés elhárítására. (...) Örökös

⁵⁵ Tóth-Barbalics 2010a.

⁵⁶ Kučera 2007: 34.

⁵⁷ Tóth-Barbalics 2010a: 73–76.

⁵⁸ Bérenger–Kecskeméti 2008: 368.

peereket kinevezni, ... oly intézkedés, mely sokkal nagyobb megfontolást igényel, mert a kinevezés több öltőre kihat, míg élethossziglan kinevezett, esetleg igen öreg urak megtehetik a tőlük várt szolgálatot a kívánt szavazat beadásával és azután igen rövid időn a természet rendje szerint eltűnnek a nyilvános élet teréről”.⁵⁹ Hozzá kell azonban tenni, hogy Tisza ekkor a főrendiház mindenkori tagságának egyharmadáig növelhető számú élethossziglani kinevezettben gondolkodott.⁶⁰ Az 1885. évi VII. törvénycikk viszont végül ötven főben maximalizálta ezek létszámát, és ezt a felső korlátot, ahogy már említettem, 1894 folyamán ténylegesen is elértek az életfogytiglan kinevezettek. Vagyis az egyházpolitikai csatározások leghevesebb szakaszában történetesen nem sok mozgásteret volt ezen a területen a kormánynak. Wekerle 1894 májusának végén, a házassági jogi törvényjavaslat leszavazását követően, Ferenc Józsefhez fordult azzal a kéréssel, hogy a király nevezze ki a törvény által engedélyezett számú élethossziglani tag közül a még hiányzó három főt, valamint növelje meg az örökös jogú tagok (törvényben nem limitált) számát.⁶¹ Az uralkodó ebből csak az első kérést volt hajlandó teljesíteni,⁶² az utóbbitól egyértelműen elzárkózott.⁶³ Ellenben ígéretet tett arra, hogy „befolyást fog gyakorolni a mágánásokra, hogy tartózkodás által segítsék elő a törvény megszavaztatását”.⁶⁴ Új örökös tagok (báró Bohus István, László és Zsigmond, báró Solymosy László, gróf Vigyázó Sándor, báró Zeyk József) kinevezésére az egyházpolitikai törvények elfogadását követően először 1895. június 25-én került sor.⁶⁵ Nem számítva a félhivatalos könyomatos Budapesti Tudósítót, amely a főnemesi nemzetségek

⁵⁹ Képviselőházi Irományok 1881–1884. 1. kötet 143–144. 9. szám

⁶⁰ Képviselőházi Irományok 1881–1884. 1. kötet 135. 9. szám

⁶¹ Lakos 1999: 121.

⁶² Tóth-Barbalics 2011: 731. Élethossziglani tagok kinevezésére az egyházpolitikai törvények főrendiházi vitájának időtartama alatt több alkalommal is sor került. 1894. június 11-én gróf Esterházy Ferenc, báró Üchtritz Zsigmond és Zuber József került be ilyen módon a főrendiházba. Az időközben elhunyt Beniczky Gábor (†1894.07.03), Ormós Zsigmond (†1894.11.17) és báró Simonyi Lajos (†1894.12.12.) helyét 1895. február 9-én Ivánka Imre, Dóry Dénes és Latinovits János, míg Mihajlovits Miklósét (†1895.02.27.) április 17-én Tóth Lőrinc foglalta el (Budapesti Közlöny, 1894. június 12. 1., 1895. február 12. 1., április 23. 1.).

⁶³ Az 1894. május 30-án bárói rangra emelt Horváth Artúr és Kálmán nem kapott meghívást a főrendiházba (MNL OL K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium – Királyi könyvek 69. kötet 483.).

⁶⁴ Kállay Béni Khuen-Héderváry Károlyhoz írt levelét idézi: Tóth-Barbalics 2010b: 67.

⁶⁵ MNL OL K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium – Királyi könyvek 69. kötet 646. Ferenc József 1895. április 22-én, vagyis az utolsó egyházpolitikai törvény megszavazása előtt hatalmazta fel arra a kormányt, hogy javaslattal éljen „legfeljebb tíz grófi, illetőleg bárói cím és örökös főrendiházi tagsági jog adományozása iránt” (Idézi: Tóth-Barbalics 2010b: 72.).

számának az elmúlt évtizedekben tapasztalt (egyébként valós!⁶⁶) megfogatkozásával magyarázta az új főrendek kreálását, a vezető fővárosi napilapok a „szünidei mágnásszaporítás”-t egyértelműen „peer-schub”-ként, illetve a Bánffy-kormány egyházpolitikai törekvéseinek uralkodó általi megerősítéseként interpretálták.⁶⁷ 1895-ben még két alkalommal gyarapodott az örökös jogú főrendek száma: október 24-én Harkányi Frigyes és Károly, november 17-én Inkey József kapott bárói rangot, és egyúttal lehetőséget a főrendiházban való megjelenésre.⁶⁸ Utóbbi időpontban a korábban (1891) bárósított Baich Iván, Milán és Milos is örökös jogú főrend lett.⁶⁹ Ekkorra az egyházpolitikai küzdelmek viharai elcsendesedtek.⁷⁰ Inkey és a Baich bárók főrendiházi tagságát a Budapesti Hirlap tudósítója már a milleniumi év előestéjével hozta összefüggésbe.⁷¹

Az örökös jogú főrendiházi tagok kinevezése tehát, úgy tűnik, nem feltétlenül jelentett azonnali gyógyírt a politikai problémákra. Habár a „peer-schub” elvi lehetősége valóban adva volt, a megvizsgált konkrét esetben az uralkodó vonakodása miatt a kormány nem tudta időben kihasználni az ebben rejlő lehetőségeket. Pozitív hozadékot így lényegében csak hosszabb távon lehetett remélni egy-egy új főrend kinevezésétől. Talán ennek is köszönhető, hogy e rosszul sikerült főpróba után a későbbiekben viszonylag ritkán éltek ezzel az eszközzel a mindenkori kormányok. A 4. ábrán külön megjelöltem azt a 69 személyt, aki a reform után szerezte meg a főnemesi rangját (1. és 6. adatsor). A diagram alapján egyértelműen látszik, hogy ők szükség esetén mobilizálhatók voltak.⁷² A mozgósító erő azonban nem minden esetben a kormány iránti lojalitás kinyilvánításának szándéka volt. Az 1905–1906-os politikai válság idején például egyaránt megtalálhatók az új főnemesek között a Fejérváry-kormánnyal következetesen szembefordulók, a csak eleinte ellenzékiek, valamint a kormány mellett végig kitartó egyének is. Tóth-Barbalics Veronika egész korszakra érvényes megállapítása szerint „azon családok [politikai] magatartása,

⁶⁶ Lásd a 6. árárt „A magyar főnemesség társadalomtörténete a dualizmus korában. Szakirodalmi előzmények és az elmúlt évek új kutatási eredményei” című tanulmányban, ebben a kötetben.

⁶⁷ Fővárosi Lapok: 1895. június 29. 2042–2043., Budapesti Hirlap: 1895. június 29. 4., Pesti Napló: 1895. június 29. 3., Pesti Hirlap: 1895. június 29. 2.

⁶⁸ MNL OL K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium – Királyi könyvek 69. 720–721., 749.

⁶⁹ MNL OL K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium – Királyi könyvek 69. 748.

⁷⁰ Ferenc József 1895. október 16-án szentesítette az izraelita vallásról szóló 1895. évi XLII., és november 22-én a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikket (Budapesti Közlöny: 1895. október 19. 1., november 27. 1.).

⁷¹ Budapesti Hirlap: 1895. december 12. 3.

⁷² A korszak során kreált 50 új örökös főrendből személyesen 45-en igazoltatták magukat, s többeknél a gyermekek, sőt az unokák generációja is megjelent a főrendiház tagjainak sorában.

amelyek a főrendiház reformja után nyertek örökös tagsági jogot, összességében nem különbözött a régi arisztokráciáétól”.⁷³

Az egyházpolitikai törvényeket ellenző világi főrendek – a születőben lévő politikai katolicizmus hangadó képviselőivel, Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric grófokkal az élen – szintén igyekeztek minél több szavazatot felsorakoztatni, természetesen a törvényjavaslatok megbuktatása érdekében. Ez egyrészt újabb tagok bevonzását jelentette a főrendiházba. (Ők egyébként a hosszadalmas igazolási eljárás lezárulta után⁷⁴ sem feltétlenül szavazhattak azonnal.⁷⁵) Másrészt az események iránt élénk érdeklődést tanúsító sajtó azt is szóvá tette, hogy „a főrendiháznak több cenzusa-vesztett született tagja van, a ki nem tett eleget sem a törvény, sem a házszabályok parancsának s bent ül a főrendiházban”.⁷⁶ A vita tárgya ebben az esetben az volt, hogy a vagyoni képesítésüket ekkoriban elvesztő személyek (néhány nap múlva már nyilvánosan is ismert a nevük: báró Jósika Andor, gróf Esterházy Jenő és báró Révay Simon⁷⁷) meddig gyakorolhatják a szavazati jogukat. Az idézett újságcikk szerzője az 1885. évi VII. törvénycikk „azon időtől fogva” – vagyis a census elvesztésének pillanatától kezdve – kitételére alapozta a tagság szünetelésének vélelmezését. A törvény viszont néhány bekezdéssel lejjebb pontosítja ezt a szünetelés eseteinek taxatív történi felsorolásával. Itt már azt olvashatjuk, hogy „az örökös tagokra nézve azon ülésszak lejártával, melyben ... kimondatott, hogy vagyoni képesítésöket elvesztették”.⁷⁸ (A jelen esetben számunkra érdekes ülésszak 1894. február 8-tól 1895. március 30-ig tartott. Az utolsó kivételével valamennyi egyházpolitikai tárgyú szavazás ebben az időszakban zajlott le.) Miután szembesítették ezzel az ügyet megszellőztető Pesti Hírlapot, újabb vezércikkükben morális alapon igyekeztek nyomást gyakorolni az érintettekre.⁷⁹

⁷³ Tóth-Barbalics 2010b: 66.

⁷⁴ Tóth-Barbalics Veronika kutatásai szerint az igazolási eljárás valamennyi lépcsőfokának végigjárása rendszerint minimum három hónapot igénybe vett (Tóth-Barbalics 2010a: 72.).

⁷⁵ Az 1885. évi VII. törvénycikk rendelkezése szerint a jogosultság „feléledése” alapján igazolt, illetve az országgyűlési képviselőiséget letett személyek csak a következő ülésszaktól kezdve gyakorolhatták a tagsági jogait. Esterházy megpróbálkozott annak elérésével, hogy az előbbi esetben külön elbírálás alá essenek azok, akik a reform előtt egyszer már a főrendiház tagjai voltak. Az ügy egészen az általa elnökölt igazoló bíróságig jutott, ahol végül kisebbségben maradt a véleményével (Főrendiházi Irományok 1910–1918. 22. kötet 388–390. 1262. szám).

⁷⁶ Pesti Hírlap: 1894. május 2. 1–2.

⁷⁷ Pesti Hírlap: 1894. május 10. 8. Jósika esetében 1894. március 8-án, Esterházy és Révai ügyében pedig május 5-én mondta ki a főrendiház plénuma a vagyoni képesítés elvesztését (Főrendiházi napló 1892–1896. 3. kötet 97., 121.).

⁷⁸ 1885: VII. tc. 11. § d)

⁷⁹ Pesti Hírlap: 1894. május 5. 1–2., május 10. 8.

Ugyancsak a támogatók szaporításának lehetőségét rejtette magában az a tény, hogy a főrendiház örökös jogú tagjai messze nem azonos vagyoni potenciállal rendelkeztek. A törvényben előírt 3000 forintnyi földadó csak a bekerülési küszöb volt, ennél sokan jóval magasabb összeget fizettek. A tíz évvel korábban, 1885 tavaszán a sajtóban is nyilvánosságot látott adófizetői névjegyzék élén álló herceg Esterházy Miklós 334 ezer 600 forint földadóval terhelt birtokállománnyal rendelkezett. Ekkor 50 ezer forinton felül összesen 8, 10 ezer forinton felül 76, 6 ezer forinton felül pedig 123 főrend adózott a listán feltüntetett 200 személy közül.⁸⁰ A minimálisan megkívántnál többszörösen nagyobb földadót fizetők így megtehették azt, hogy adott esetben a birtokaik egy részét családtagjaiknak átengedve megtöbbszörözzék a főrendiházi jelenlétüket. (A Pesti Hírlap szarkasztikus megjegyzése szerint: „ha akarják, úgy szaporodhatnak a politikában, mint a földi giliszta.”)⁸¹ 1894 elején például több napilap is hírt adott Zichy József grófról, aki „ugy nyerte el a vagyoni cenzust, hogy atyja, Zichy Ferenc gróf, fia nevére íratta át diószegi birtokát”.⁸² Mindemellett az egyházpolitikai ellenzék is megpróbálkozott támogatókat találni az udvarnál, de legalábbis igyekezett azt a látszatot keltetni, hogy a kérdésben az uralkodó támogatását élvezi.⁸³

Az egyházpolitikai küzdelmek hevében tehát mind a két oldal lépéseket tett annak érdekében, hogy a lehetőségek adta kereteken belül, sőt azokat némileg rugalmasan kezelve biztosítsa a maga számára szükséges szavazattöbbséget. Bár a kormány az uralkodó ellenkezése miatt nem tudott élni az örökös tagsági jogok adományozásának lehetőségével, az élethossziglan kinevezett tagok között megüresedett helyeket viszont sikerült folyamatosan betöltenie. A Ferenc József által megígért informális támogatás távol tarthatott egyeseket az egyházpolitikai törvények elleni szavazástól, s bizonyára olyanok is akadtak, akik a kormány támogatása érdekében jelentkeztek a főrendiház igazoló bizottságánál. A törvényjavaslatok ellenzéke ugyancsak mindent megtett a saját támogatóinak maximalizálásáért. Az eszköztár ebben az esetben az újabb tagok leigazolásától kezdve a kiesés szélén állók szavaztatásán keresztül az adócenzussal való manipulációig terjedt. Megjegyzendő azonban, hogy az 1885. évi VII. törvénycikkbe beépített korlátok miatt az új tagok egy része nem tudta azonnal gyakorolni a tagsági jogát. Így a nagyszámú igazolási eset mellett sem emelkedett meg a név szerinti szavazásokon résztvevők száma.

⁸⁰ Budapesti Hírlap: 1885. május 15. 2–3.

⁸¹ Pesti Hírlap: 1894. május 5. 1.

⁸² Pesti Hírlap: 1894. február 23. 2.; Budapesti Hírlap: 1894. február 23. 3.

⁸³ Szabó 1977: 187.

Az 3. és 4. ábra szerint az 1890-es évek közepéhez hasonlóan, de az akkor tapasztaltakhoz képest csekélyebb intenzitással, még további két alkalommal aktivizálódtak az örökös jogú főrendiházi tagságra igényt tartó személyek. 1905–1906-ban a Szabadelvű Párt választási veresége, a győztes ellenzéki koalíció uralkodó általi mellőzése, majd a parlamenten kívüli Fejérváry-kabinet megalakulása szította fel az indulatokat a főrendek körében is. A király iránti hűség és a nemzeti követelések között őrlődő főrendiház azonban ezúttal nem tudott saját politikai arculatot felmutatni. Tényleges politikai szerepkört kölcsönözhetett volna a főrendeknek, ha 1905 szeptemberében, ahogy többen tervezték, a képviselőház valóban vád alá helyezi a kormány tagjait. Ebben az esetben ugyanis az 1848. évi III. törvénycikk szerint „A biráskodást a felső tábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett gyakorlandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg”.⁸⁴ A jogi eljárás megindítására azonban végül nem került sor. Korlátozott jogköréből fakadóan a második kamara a továbbiakban csak követője lehetett a képviselőházban (és azon kívül) zajló eseményeknek.⁸⁵ Ahogy az 1916-tól kezdve megélénkülő hazai belpolitikai életben sem tudott markáns, önálló politikát folytatni a főrendiház.⁸⁶ A tagság ekkoriban növekedésnek indult létszáma feltehetően annak volt köszönhető, hogy az általános képviselőválasztások elmaradása miatt a törvényhozás munkájába való bekapcsolódásra csak itt nyílt lehetősége a főnemességnek. Ugyanakkor a politizálási hajlamok kiélése mellett további vonzerőt jelenthetett, hogy az országgyűlés tagjai mint olyanok, mentesültek a frontszolgálat alól.⁸⁷

A fentiek alapján látható tehát, hogy egy-egy időszakban igen erőteljesen befolyásolta a politika az örökös jogú főrendiházi tagok állományának alakulását. Vagyis a vizsgált csoport esetében nem pusztán arról van szó, hogy a vagyoni képesítéssel rendelkező főrendek száma egyszerűen leképezné a magyar főnemesség földbirtokviszonyait, illetve az abban tapasztalható változásokat. Habár az utóbbi is fontos tényező lehet, de korántsem ez az egyetlen magyarázó szempont. Ugyanakkor az elmondottak arra is rámutatnak, hogy voltak még tartalékok a rendszerben. Azaz szükség esetén, ha a politikai racionalitás azt diktálta, a főrendiháztól addig távol maradt főnemések egy része hozzá tudott férni akkora földbirtokhoz, amely biztosította számára a törvényben előírt vagyoni cenzusnak való megfelelést. Az örökös jogú tagság pillanatnyi létszáma így egyfajta fikciónak tekinthető, amelynek alakulása nem annyira objektív tényeken nyugszik, mint inkább egyesek személyes választásán.

⁸⁴ 1848: III. tc. 32–36. §

⁸⁵ Tóth-Barbalics 2010b: 58–59., 70–73.

⁸⁶ Bihari 2008: 75.

⁸⁷ Tóth-Barbalics 2017b: 137.